

καιρίων τοῦ σώματος μερῶν ¹⁾, ἀλλὰ διότι ἐνομιζέτο ἔδρα τῆς ἐπιθυμίας ἢ τῆς τόλμης. Ἐν Προμηθεΐ τοῦ Αἰσχύλου ὁ χορὸς τῶν Ὠκεανίδων λέγει πρὸς τὸν Τιτᾶνα·

*Ζῆνα γὰρ οὐ τρομέων
ἰδία γνώμα σέβη θνατοὺς ἄγαν, Προμηθεῦ ²⁾.*

Ἡ χολὴ ἐδήλωσε παρ' Ἑλλησι τὴν ὀργήν, τὸν θυμόν. Παρά τε τῷ Ὀμήρῳ (χόλος) καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις ποιηταῖς μυριόλεκτος εἶναι ἐπὶ τῆς σημασίας ταύτης ἢ λέξις ³⁾.

Ἀλλὰ καὶ καθόλου τὰ σπλάγχνα λέγονται παρ' Ἑλλησιν ὄργανα φαινομένων ψυχικῶν.

Ὁ Εὐριπίδης εἰσάγει τὴν Μήδειαν λέγουσαν·
*δίκη γὰρ οὐκ ἔνεστιν ὀφθαλμοῖς βροτῶν,
δοσις πρὶν ἀνδρὸς σπλάγγνον ἐκμαθεῖν σαφῶς
στυγεῖ δεδορκῶς ⁴⁾.*

Καὶ παρ' Ἀριστοφάνει ὁ Αἰσχύλος παρίσταται λέγων
θυμοῦμαι μὲν τῇ ξυντυχίᾳ καὶ μου τὰ σπλάγγν' ἀγανακτεῖ ⁵⁾.
Κατὰ δὲ τὸν Μόσχον
ἐπὶ σπλάγγνοιοι κἀθηται (ὁ Ἔρως) ⁶⁾.

Τῆς αὐτῆς δὲ γνώμης ἔχονται, περὶ τοῦ ἥπατος μάλιστα προκειμένου, καὶ φιλόσοφοι καὶ ἰατροί. Κατὰ τὸν Δημόκριτον εἶναι τὸ « ἥπαρ ἐπιθυμίας αἴτιον » ⁷⁾. Ὁ δὲ Πλάτων ἐν τῇ χαριεστάτῃ

¹⁾ Ὡς ὁ Σίττλ, Ἡσιόδου τὰ ἄπαντα, 1890, ἐν τῇ ἐρμημείᾳ τοῦ μνημονευθέντος χωρίου τῆς Θεογονίας.

²⁾ Στίχ. 543.

³⁾ Πρὸβλ. τὰ τοῦ Ὀμήρου χολῶω, χολωτὰ ἔπεα. Ὡσαύτως δὲ τὸ ἀκροχόλος κ. ἄ.

⁴⁾ Στίχ. 219 κέξ.

⁵⁾ Βάτρ. 1004.

⁶⁾ I, 17. Ἐντεῦθεν καὶ τὰ ἐξῆς· μεγαλόσπλαγγνος (= μεγαλόψυχος, μεγάλθυμος, μεγαλήτωρ· Εὐριπ. Μήδ. 109), θρασύσπλαγγνος (Εὐριπ. Ἰππόλ. 424), εὐσπλαγγνία (= θάρρος· Εὐριπ. Ῥήσος 192), ἀσπλαγγνος (Σοφ. Αἴ. 467), σπλαγγνίζομαι (= οἰκτεῖρω, ἐν τῇ Π. (Ο') καὶ Κ. Δ.) καὶ τᾶλλα.

⁷⁾ Μ. Εὐαγγελίδου Ἰστ. Φιλ. 1, 1904, σελ. 235.

τοῦ Τιμαίου γλώσση τῆς ἐπιθυμίας καὶ τῆς μαντικῆς δυνάμεως, ἔδραν εἶπε τὸ ἦπαρ λέγων· « τὸ δὲ δὴ σίτων τε καὶ ποτῶν ἐπιθυμητικὸν τῆς ψυχῆς καὶ ὄσων ἔνδειαν διὰ τὴν τοῦ σώματος ἰσχυρίαν φύσιν, τοῦτο εἰς τὰ μεταξὺ τῶν τε φρενῶν καὶ τοῦ πρὸς τὸν ὀμφαλὸν ὄρου κατῴκισαν, οἷον φάτνην ἐν ἅπαντι τούτῳ τῷ τόπῳ τῆ τοῦ σώματος τροφῆ τεκτενῆσάμενοι· καὶ κατέδησαν δὴ τὸ τοιοῦτον ἐνταῦθα ὡς θρέμμα ἄγριον, τρέφειν δὲ ξυνημμένον ἀναγκαῖον, εἶπερ τι μέλλοι ποτὲ θνητὸν ἔσεσθαι γένος. ἴν' οὖν αἰ νεμόμενον πρὸς φάτνην καὶ ὅτι πορρωτάτῳ τοῦ βουλευομένου κατοικοῦν, θόρυβον καὶ βοήν ὡς ἐλαχίστην παρέχον τὸ κράτιστον καθ' ἡσυχίαν περὶ τοῦ πᾶσι κοινῆ ξυμφέροντος ἐῷ βουλεύεσθαι, διὰ ταῦτ' ἐνταῦθα ἔδοσαν αὐτῷ τὴν τάξιν. Εἰδότες δὲ αὐτὸ ὡς λόγου μὲν οὔτε ξυνήσειν ἔμελλεν, εἴ τέ πη καὶ μεταλαμβάνοι τινὸς αὐτῶν αἰσθήσεως, οὐκ ἔμφυτον αὐτῷ τὸ μέλειν τινῶν ἔσοιτο λόγων, ὑπὸ δὲ εἰδώλων καὶ φαντασμάτων νυκτός τε καὶ μεθ' ἡμέραν μάλιστα ψυχαγωγῆσοιτο, τούτῳ δὲ θεὸς ἐπιβουλεύσας αὐτῷ τὴν τοῦ ἦπατος ιδέαν ξυνέστησε καὶ ἔθηκεν εἰς τὴν ἐκείνου κατοίκησιν, πυκνὸν καὶ λεῖον καὶ λαμπρὸν καὶ γλυκὺ καὶ πικρότητα ἔχον μηχανησάμενος, ἴν' ἐν αὐτῇ τῶν διανοημάτων ἢ ἐκ τοῦ νοῦ φερόμενη δύναμις οἷον ἐν κατόπτρῳ δεχομένῳ τύπους καὶ κατιδεῖν εἰδῶλα παρέχοντι, φοβοῖ μὲν αὐτό, ὁπότε μέρει τῆς πικρότητος χρωμένη ξυγγενεῖ χαλεπὴ προσενεχθεῖσα ἀπειλῆ κατὰ πᾶν ὑπομειγνύσα ὀξέως τὸ ἦπαρ χολώδη χρώματα ἐμφαίνοι, ξυνάγουσά τε πᾶν ῥυσὸν καὶ τραχὺ ποιοῖ, λοβὸν καὶ δοχὰς πύλας τε τὰ μὲν ἐξ ὀρθοῦ κατακάμπτουσα καὶ ξυσπῶσα τὰ δ' ἐμφράττουσα συκλείουσά τε λύπας καὶ ἄσας παρέχοι, καὶ ὅτ' αὖ τὰ ἐναντία φαντάσματα ἀποζωγραφοῖ πραότητός τις ἐκ διανοίας ἐπίπνοια, τῆς μὲν πικρότητος ἡσυχίαν παρέχουσα τῷ μήτε κινεῖν μήτε προσάπτεσθαι τῆς ἐναντίας ἑαυτῇ φύσεως ἐθέλειν, γλυκύτητι δὲ τῇ κατ' ἐκεῖνο ξυμφύτῳ πρὸς αὐτὸ χρωμένη καὶ πάντα ὀρθὰ καὶ λεῖα αὐτοῦ καὶ ἐλεύθερα ἀπευθύνουσα ἰλεῶν τε καὶ εὐήμερον ποιοῖ τὴν περὶ τὸ ἦπαρ ψυχῆς μοῖραν κατῴκισμένην, ἐν τε τῇ νυκτὶ

διαγωγὴν ἔχουσαν μετρίαν, μαντεία χρωμένη καθ' ὕπνον, ἐπειδὴ λόγου καὶ φρονήσεως οὐ μετεῖχε. Μεμνημένοι γὰρ τῆς τοῦ πατρὸς ἐπιστολῆς οἱ ξυνιστάντες ἡμᾶς, ὅτε τὸ θνητὸν ἐπέστελλε γένος ὡς ἄριστον εἰς δύναμιν ποιεῖν, οὕτω δὴ κατορθοῦντες καὶ τὸ φαῦλον ἡμῶν, ἵνα ἀληθείας πη προσάπτοιτο, κατέστησαν ἐν τούτῳ τὸ μαντεῖον. Ἰκανὸν δὲ σημεῖον ὡς μαντικὴν ἀφροσύνη θεὸς ἀνθρωπίνῃ δέδωκεν· οὐδεὶς γὰρ ἔννοος ἐφάπτεται μαντικῆς ἐνθέου καὶ ἀληθοῦς, ἀλλ' ἢ καθ' ὕπνον τὴν τῆς φρονήσεως πεδῆθεις δύναμιν ἢ διὰ νόσον ἢ διὰ τινα ἐνθουσιασμὸν παραλλάξας»¹⁾. Εἶπε δὲ καὶ ὁ Γαληνός· «πολλῶν ἐστὶ δυνάμεων ἀρχὴ τὸ ἥπαρ καὶ κάλλιόν οὐσίαν ψυχῆς ὀνομάζειν — ἐν ἐγκεφάλῳ μὲν λογιστικὴν, ἐν καρδίᾳ δὲ θυμοειδῆ, κατὰ δὲ τὸ ἥπαρ ἐπιθυμητικὴν»²⁾, καὶ ὁ Πλούταρχος παραπλήσια τούτοις³⁾.

Καὶ παρ' ἄλλων δὲ λαῶν ἀρχὴ τῶν φαινομένων τῶν ψυχικῶν ἐλέχθησαν τὰ σπλάγχνα. Κατὰ τοὺς Ῥωμαίους ἐκ τοῦ ἥπατος πηγάζει ἡ ὀργή·

quanta siccum jecur ardeat ira,

λέγει ὁ Juvenalis⁴⁾. Ὡσαύτως δ' ὁ ἔρως καὶ ὁ νοῦς, ὡς καὶ παρὰ τοῖς Σίναϊς⁵⁾.

Διαβεβοημένον εἶναι τὸ τοῦ Ὀρατίου

non ancilla jecur tuum ulceret ulla puerve⁶⁾

καὶ τὸ τοῦ Βιβιάκλου

En cor Zenodoti, en jecur Cratetis⁷⁾

¹⁾ Τίμ. 70 D. Πρὸς καὶ τὸ τοῦ Ἀρεταίου «ὡς δὲ καὶ τῶν σοφῶν ἀπηγέονται τινες καὶ ψυχῆς ἐπιθυμῆ τῆδε (ἐν τῷ ἥπατι) ἐγκάθηται» (Περὶ αἰτίων καὶ σημείων ὀξέων παθῶν, B 7).

²⁾ V, 521 Kühn. Καὶ τοῦ θάρρους πηγὴ εἶναι κατὰ Γαληνὸν τὸ ἥπαρ.

³⁾ Ἡθικὰ 450 F.

⁴⁾ I, 45.

⁵⁾ Τῆς ζωῆς κέντρον κατὰ τοὺς Σίναϊς εἶναι τὸ στῆθος, τῆς δὲ διανοίας τὸ ἥπαρ (Haeser I, 41).

⁶⁾ Horat. Epist., I, 18, 72.

⁷⁾ Παρὰ Σουητωνίῳ. Ἴσως δὲ καὶ ἡ ἥπατοσκοπία, ἣτις ἤσκειτο παρὰ τοῖς Ἕλλησι

Και αἱ φρένες (praecordia) ἔχουσι παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις οἶαν παρ' Ἑλλησι σημασίαν ¹⁾. ὡσαύτως δ' ἡ χολή·

non placet mihi coena, quae bilem movet,

λέγεται παρὰ τῷ Πλαύτῳ ²⁾ παρὰ δὲ τῷ Πλινίῳ «cui sententiae tantum bilis, tantum amaritudinis inest» ³⁾.

Και ἡ ἑλληνικὴ λέξις στόμαχος εἰς τοὺς Ῥωμαίους εἰσαχθεῖσα (stomachus) ἐρρήθη περὶ ἀδιαθεσίας καὶ ἀγανακτήσεως ⁴⁾, ἐσχηματίσθη δὲ καὶ ῥῆμα stomachari ⁵⁾ καὶ ἐπίθετον stomachosus, ὃ δηλοῖ τὸν ὀργίλον. Πρὸς δὲ τούτοις ὁ σπλήν παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις ἐνομίσθη τοῦ γέλωτος αἰτία, ὡς δῆλον καὶ ἐκ τοῦ διατίχου ἐκείνου·

*Cor sapit, pulmo loquitur, fel concitat iram,
splen ridere facit, cogit amare jecur* ⁶⁾.

Οὐδὲν διαφέρει ἡ παρ' Ἑβραίοις θεωρία, ἀλλὰ καὶ κατ' ἐκείνους τὰ σπλάγγνα (qerem, beten, κατὰ τοὺς Ο' τὰ ἔγκατα, τὰ ἐντός, ἡ κοιλία) εἶναι ψυχικῶν φαινομένων ἀρχή. Ἐν αὐτοῖς ἐδράζεται ἡ διάνοια ⁷⁾, ἡ συμπάθεια ⁸⁾, ὁ φόβος ⁹⁾. Τὸ ἥπαρ (cabel) εἶναι πιθανώτατα καὶ κατὰ τοὺς Ἑβραίους ἡ ἐστία τοῦ ἔρωτος ¹⁰⁾,

καὶ τοῖς Τυρρηνοῖς καὶ ἄλλοις λαοῖς, ὠρμήθη ἀπὸ τῆς δόξης ὅτι τὸ ἥπαρ ἔδρα ὑπάρχει μαντικῆς τινος δυνάμεως τῆς ψυχῆς.

¹⁾ Παρὰ τῷ Ὀβιδίῳ λέγεται «movere intima praecordia» (Met. IV, 506) καὶ «praecordia mentis» (Met. XI, 149).

²⁾ Bacch. 3, 6, 8.

³⁾ Epist. 4, 11.

⁴⁾ Πρὸς τὸ τοῦ Κικέρωνος «Nemo exarsit iracundia ac stomacho» (In Verr. 2, 2, 20).

⁵⁾ «Stomachari ac moleste ferre» (Cic. Fam. 15, 16).

⁶⁾ Πρὸς τὸ τοῦ Περσίου

«Quid faciam? sed sum petulanti splene cachinno»

(I, 12).

⁷⁾ Ἰώβ 13, 35 καὶ ἄλλ.

⁸⁾ Παροιμ. 12, 10 «τὰ δὲ σπλάγγνα τῶν ἀσεβῶν ἀνελετήμονα».

⁹⁾ Ἰερειμ. 4, 19.

¹⁰⁾ Ὡς ἐν Παροιμ. 7, 23. Πρὸς καὶ Delitzsch, Bibl. Psychol. ², 1861, σελ. 268.

κατὰ δὲ τὸ Ταλμούδ τῆς ὀργῆς ¹⁾, ὁ δὲ σπλὴν κατὰ τὸ Ταλμούδ ²⁾ τοῦ γέλωτος αἰτία. Καὶ ἄλλα δὲ σπλάγχνα ὑπελήφθησαν παρ' ἐκείνοις αἷτια φαινομένων ψυχικῶν, οἱ νεφροὶ καὶ ἡ μήτρα. Οἱ νεφροὶ καὶ τῆς ὀρέξεως εἶναι πηγὴ καὶ τῶν συναισθημάτων καὶ τῆς διανοίας· «Οἱ νεφροὶ μου τήκονται», λέγεται ἐν Ἰώβ ἀντὶ τοῦ «σφόδρα ἐφίεμαι» ³⁾, ἐν δὲ Ψ' 16, 7 «οἱ νεφροὶ μου κελεύουσί με». Ὁ Θεὸς δ' ἐτάζει καρδίας καὶ νεφρούς ⁴⁾. Ἐνομίσθησαν δ' ἴσως παρ' Ἑβραίοις καὶ μαντικά ὄργανα οἱ νεφροὶ, ὡς παρ' Ἑλλησι τὸ ἦπαρ ⁵⁾. Ἡ δὲ λέξις *rachamim*, ἥτις τὴν μήτραν κυρίως δηλοῖ, ἐλέχθη ἔπειτα περὶ τῆς συμπαθείας καὶ τοῦ οἴκτου ⁶⁾.

Ἄλλὰ καὶ ἐν ταῖς νεωτέραις γλώσσαις καὶ φιλολογίαις γίνεται τῶν εἰρημένων σπλάγχων μνεῖα προκειμένου περὶ παντοίων φαινομένων ψυχικῶν.

Avere mal fiele contro ad alcuno λέγεται, ὡς ἐν παραδείγματι, ἰταλιστὶ τὸ μισεῖν τινα ⁷⁾. *Von der Leber weg sprechen* λέγουσιν οἱ Γερμανοὶ τὸ μετ' εἰλικρινείας ὀμιλεῖν, *es ist ihm etwas über die Leber gelaufen* καὶ *es ist ihm etwas auf die Leber gefallen* τὸ «δύσθυμος εἶναι». Οἱ δὲ νεφροὶ (*Nieren*) παρ' αὐτοῖς ἐλέχθησαν καὶ τῶν ἐπιθυμιῶν ἔδρα ⁸⁾. Ἡ δ' ἐλληνικὴ λέξις *στόμαχος* διὰ τῶν Ῥωμαίων, ὡς φαίνεται, εἰς τὴν ἀγγλικὴν γλῶσσαν εἰσχωμάσασα (*stomach*)

¹⁾ Κατὰ τοὺς Πέρσας τῆς ἐπιθυμίας, κατὰ δὲ τοὺς Ἀραβας τοῦ θάρρους καὶ τῆς τόλμης (Delitzsch αὐτόθι. Πρὸς. καὶ Bastian, ἐν τῷ εἰρ. βιβλ. σελ. 19).

²⁾ Delitzsch αὐτόθι.

³⁾ Ἰώβ 19, 27.

⁴⁾ Ψ. 7, 10. Πρὸς. Ἱερεμ. 20, 20.

⁵⁾ Κατὰ Delitzsch (*Bibl. Psych.*, σελ. 269) τὸ ἐν Ἰώβ 38, 36 ἐρμηνευτέον ὡδε· «τίς ἔθηκεν ἐν τοῖς νεφροῖς (*touchoth*) σοφίαν καὶ τῷ ἀλέκτορι ἔδωκε σύνεσιν;» καὶ νοητέον τὴν μαντικὴν τοῦ ἀλέκτορος δύναμιν προκισθανομένου κατὰ τὴν πίστιν τῶν ἀνθρώπων καὶ προαγγέλλοντος τὸν καιρὸν.

⁶⁾ Παροιμ. 12, 10 Ὡσηὲ 2, 21 καὶ ἄλλ.

⁷⁾ Πρὸς. καὶ τὰ *stomacare, fare stomaco* καὶ ἄλλα.

⁸⁾ Πρὸς. Pape, *Gr.-deutsch. Handwört.*, ἐν λέξει ἦπαρ.

περὶ παντοίων λέγεται ἐκφάνσεων ψυχικῶν, οἷον ἐπιθυμίας, θάρρους, ἰσχυρογνωμοσύνης, ὑπερηφανίας·

*He which hath no stomach to this fight,
let him depart,*

εἶπεν ὁ Shakespeare ¹⁾· καὶ ἀλλαχοῦ·

*Believe not all; or if you must believe,
stomach not all* ²⁾).

Gall (=χολή) λέγεται ἐν τῇ ἀγγλικῇ γλώσσῃ ἢ ἀγανάκτησις (to gall=ἀγανακτεῖν). *They, that are most galled with my folly, they most must laugh* ³⁾.

Ἡ δὲ λέξις spleen (=σπλήν) δηλοῖ τὸν φόβον καὶ τὴν κακίαν.

*Charge not in your spleen a noble person
and spoil your nobler soul* ⁴⁾

καὶ ἄλλα πάθη ψυχικά.

Καὶ παρὰ τοῖς Γάλλοις foie μὲν (=ἥπαρ) λέγεται περὶ τῆς ὀργῆς ⁵⁾, fiel δὲ καὶ bile (=χολή) περὶ τῆς ὀργῆς καὶ τῆς λύπης ⁶⁾, ὁ δὲ σπλήν (rate) νομίζεται τοῦ γέλωτος πηγὴ·

*Il faut qu'enfin j'éclate,
que je lève la masque et décharge ma rate* ⁷⁾.

Κατὰ ταῦτα, ὁ ἐν τοῖς πρόσθεν εἶπομεν, καὶ παρὰ τοῖς Ἑλλησι καὶ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις καὶ παρ' ἄλλοις ἢ περὶ τῶν σπλάγχων ὡς ἔδρας τῆς ψυχῆς δόξα ἐκράτησε, σφύζεται δ' ἔτι καὶ νῦν παρὰ τοῖς ἀπαιδευτοῖς καὶ ἐν ταῖς γλώσσαις καὶ ταῖς φιλολογίαις τῶν προηγμένων λαῶν.

¹⁾ Henry V.

²⁾ Ant. and Cleopatra. Πρὸς καὶ τὰ stomachfull, stomachless.

³⁾ Shakespeare. Πρὸς καὶ τὸ to gall at = ὀργίζεσθαι τι.

⁴⁾ Shakespeare.

⁵⁾ «C'étaient des fièvres du temps—des jeunesse de nos princes et de chaleur de foie de leurs conseillers» (Balsac, 5me discours sur la cour).

⁶⁾ Πρὸς τὰ εἰρησ' émouvoir la bile, échauffer sa bile (=exciter la colère), décharger sa bile (=décharger sa colère).

⁷⁾ Molière, Femmes savantes II, 7.

II. ΓΕΝΕΣΙΣ ΤΗΣ ΔΟΞΗΣ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΣΠΛΑΓΧΝΩΝ ΩΣ ΕΔΡΑΣ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ

1. Σχέσεις τῶν σπλάγγνων πρὸς τὴν ψυχὴν κατὰ τὰ πορίσματα τὰ ἐπιστημονικά.

Καὶ ταῦτα μὲν τοιαῦτα. Ἡ δ' ἐπιστημονικὴ τῶν πραγμάτων ἐξέτασις ἤλεγξεν ὅτι οὔτε ὁ στόμαχος οὔτε ἡ καρδία οὔτε τὸ ἥπαρ οὔτε ἡ χολή οὔτε ὁ σπλήν οὔτε ἄλλο τῶν σπλάγγνων οὐδὲν εἶναι ἔδρα ψυχικῆς λειτουργίας οὐδεμιᾶς.

Ὁ στόμαχος εἶναι τῶν κυριωτάτων ὀργάνων τῆς πέψεως· τὸ δὲ ἥπαρ χρησιμεύει εἰς τὴν ἐναποταμίευσιν τῶν διὰ τῆς τροφῆς εἰσαγομένων εἰς τὸν ὀργανισμόν ὕδατανθράκων καὶ τὴν καταστροφὴν αἰμοσφαιρίων καὶ ἐπιβλαβῶν στοιχείων, εἴτε γεννωμένων ἐν τῷ ὀργανισμῷ εἴτε θύραθεν εἰσιόντων, καὶ τὴν ἔκκρισιν τῆς χολῆς καὶ τῆς οὐρίας κ.τ.τ., ἡ δὲ χολὴ συμβάλλεται εἰς τὴν ἐν τῷ ἐντέρω πέψιν, ὡς τὸ ἐντερικὸν καὶ μάλιστα τὸ παγκρεατικὸν ὑγρὸν· οἱ δὲ νεφροὶ ἀπεργάζονται τὴν ἀπόκρισιν παντοίων τῷ ὀργανισμῷ ἀχρήστων προϊόντων τῆς ἀνταλλαγῆς τῆς ὕλης· ὁ δὲ σπλήν παράγων λευκὰ καὶ διαφθείρων πυρρὰ γεγηρακότα αἰμοσφαίρια ἐκτελεῖ λειτουργίαν οἷαν ὁ μυελὸς τῶν ὀστέων καὶ τὸ ἥπαρ, ὑφ' ὧν καὶ ἀναπληροῦται ἡ λειτουργία αὐτοῦ ἂν δι' ἀσθένειαν ἐξαιρεθῆ ἔκ τοῦ ἀνθρώπου, ἡ δὲ καρδία εἶναι τὸ κέντρον τοῦ εἰς τὰ ἀγγεῖα ἐκπεμπομένου καὶ εἰς τὰ διάφορα μέρη τοῦ σώματος περιφερομένου αἵματος. Κυρίως ἄρα εἰπεῖν τὰ εἰρημένα σπλάγγνα ἐπιτελοῦσι τὰς λειτουργίας τῆς φυτικῆς ζωῆς. Ἐκ τῆς κατὰ φύσιν λειτουργίας αὐτῶν καὶ τῶν ἄλλων ὀργάνων τῆς φυτικῆς καλουμένης ζωῆς καθόλου εἰπεῖν ἤρτηται ἡ τοῦ ὀργανισμοῦ ἰσορροπία καὶ παράγεται ἐν ἡμῖν τὸ συναίσθημα τῆς εὐεστοῦς¹⁾.

Ἐπὶ δὲ τὸν ψυχικὸν βίον ἐμμέσως μόνον τὰ σπλάγγνα δύνανται νὰ ἔχωσι ῥοπὴν διὰ τῆς ἐπιδράσεως αὐτῶν ἐπὶ τὸ κεντρι-

¹⁾ Πρὸς. Ρ. Νικολαΐδου, Φυσιολ. τοῦ ἀνθρ. Τόμ. Α, 1908, σελ. 312 κέξ.

κόν νευρικόν σύστημα, ὃ εἶναι τὸ κύριον ὄργανον τῆς ψυχῆς. Καί ἡ ἐπίδρασις αὕτη εἶναι περιφανῆς κατὰ τὰς ἀνωμαλίας καὶ ταραχὰς τῆς λειτουργίας τῶν εἰρημένων σπλάγγνων. Πολλάκις καὶ μικραὶ τοιαῦται ἀνωμαλίαι εἴτ' ἐκδήλως εἴτε ἀνεπιγνώστως ἔχουσι τὸν ἀντίκτυπον αὐτῶν ἐν τῷ κεντρικῷ συστήματι καὶ δὴ τῷ ἐγκεφάλῳ, ὅστις εἶναι ἕδρα τῶν ψυχικῶν φαινομένων. Ὑπάρχουσι περιστάσεις, ἐν αἷς χαίρομεν ἢ λυπούμεθα καὶ ἀγνοοῦμεν τὰ αἷτια τῆς χαρᾶς καὶ τῆς λύπης, διότι τὰ συναισθήματα ταῦτα οὐχὶ ἐκ παραστάσεων προέρχονται, ἀλλ' ἐκ λαθηθάνοντων ἐρεθισμῶν τοῦ ὀργανισμοῦ ἡμῶν¹⁾. Καὶ λέγοντες ταῦτα οὐδαμῶς συμπερόμεθα τῷ Lange καὶ τῷ James καὶ τοῖς ὁμόφροσιν αὐτῶν, οἵτινες τὰ συναισθήματα πειρῶνται νὰ ἐρμηνεύσωσι μόνον ἐκ διεγέρσεων ὀργανικῶν²⁾.

Ἄλλὰ πολλῶ ἰσχυροτέραν ῥοπὴν ἐπὶ τὴν ψυχὴν ἔχουσι μείζονες ἀνωμαλίαι τοῦ ὀργανισμοῦ καὶ τῶν σπλάγγνων. Ἡ παρατήρησις διδάσκει ὅτι πλεῖστα ψυχικὰ νοσήματα εἶναι ἐπιγεννήματα ἀνωμαλίας καὶ παθήσεων τοῦ στομάχου καὶ καθόλου τοῦ πεπτικοῦ σωληῆνος. Δι' ἀσιτίαν πολλῶν ἡμερῶν δύναται νὰ ἐπέλθῃ παραλήρημα παρὰ τοῖς παιδίοις καὶ παραισθήσεις παρὰ τοῖς ἐνηλίκοις καὶ μανία πρὸς τούτοις, ἂν μάλιστα οἱ τοιοῦτοι πάσχωσιν ὑπὸ δυσπεψίας. Καὶ μελαγχολία δὲ καὶ φόβος τοῦ θανάτου καὶ τάσις πρὸς αὐτοκτονίαν καὶ εὐοργησία καὶ τῆς μνήμης ταραχαὶ καὶ ὄνειροι συχνοὶ καὶ ἀβουλησία καὶ ἄλλα παντοῖα ψυχικὰ νοσήματα παρατηροῦνται παρὰ τοῖς τὸν στόμαχον νοσοῦσιν³⁾.

Καὶ οὐ μόνον τοῦ στομάχου ἀλλὰ καὶ ἄλλων σπλάγγνων εἴτε ὀξέα εἴτε χρόνια νοσήματα ἐπιφέρουσιν ἀνωμαλίας ψυχικὰς. Ὁ Hammond μνημονεύει περιπτώσεις μελαγχολίας ἐπιγενομένης

¹⁾ Πρὸς. καὶ Ribot, *Les maladies de la personnalité*¹⁸, 1907, σελ. 33 κέξ. Störring, *Psychopathologie*, 1900, σελ. 33 κέξ.

²⁾ Πρὸς. Störring ἐν τῷ εἰρ. τόπῳ καὶ Wundt, *Grundz. d. phys. Psychol.*⁵, II, 1902, σελ. 358 κέξ. Villa, *Psychol. contemp.*, 1899, σελ. 399 κέξ.

³⁾ Πρὸς. Krafft—Ebing, *Psychiatrie*⁶, 1897, σελ. 180. Kraepelin, *Psychiatrie*, I⁷, 1903, σελ. 71 κέξ.

ἐξ ἀποστημάτων τοῦ ἥπατος καὶ ἐξαφανισθείσας μετὰ τὴν ἴασιν αὐτοῦ. Καὶ νεώταται δὲ παρατηρήσεις βεβαιοῦσιν ὅτι παντοῖα τοῦ ἥπατος νοσήματα, οἷον αὐξήσις αὐτοῦ κατ' ὄγκον καὶ τῶν κυττάρων τῶν ἰστῶν αὐτοῦ ἐκφυλισμὸς ἔχουσιν ἐπακολούθημα παραισθήσεις καὶ ἐφιάλτας καὶ μανίαν.

Καὶ τῶν νεφρῶν δὲ παθήσεις καὶ δὴ καὶ μόνη τῶν ἀποκριμάτων αὐτῶν ἐπίσχεσις ἄνευ ἀνωμαλίας τοῦ ἰστοῦ πολλῶν ψυχικῶν παραγῶν γίνονται παραίτιοι, οἷον παραληρημάτων ἐμπερῶν πρὸς τὰ προερχόμενα ἐκ πυρετοῦ καὶ μελαγχολίας ¹⁾).

Πρὸς δὲ τούτοις τῆς καρδίας παθήσεις ἔχουσι ῥοπήν ἐπὶ τὸν βίον τὸν ψυχικόν. Πασχούσης τῆς μιτροειδοῦς βαλβίδος αὐτῆς παρατηροῦνται ἀπάθεια, εὐοργησία, ῥοπή πρὸς αὐτοκτονίαν καὶ παραπλήσια νοσήματα τῆς ψυχῆς ²⁾).

Διτταὶ δὲ εἶναι αἱ ὁδοί, δι' ὧν τὰ σπλάγχνα ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τὸν ψυχικὸν βίον. Κατὰ τὴν πρώτην ἢ ἐπίδρασις γίνεται διὰ τῶν ἰνῶν τοῦ συμπαθητικοῦ συστήματος, ὅπερ διέπει τὴν λειτουργίαν τῶν σπλάγχνων καὶ καθόλου τῶν τῆ βουλήσει ἡμῶν μὴ ὑποκειμένων μυϊκῶν ἰνῶν, ὡς τῆς καρδίας, τῶν ἀγγείων, τοῦ ἐντέρου καὶ τῶν ἄλλων, καὶ συνδέει αὐτὰ πρὸς τὸ κεντρικὸν νευρικὸν σύστημα. Ἀποτελεῖται δὲ τὸ συμπαθητικὸν νευρικὸν σύστημα ἐκ τριττῶν μερῶν, τοῦ στελέχους, τῶν συνδετικῶν κλάδων καὶ τῶν περιφερικῶν ἰνῶν. Καὶ τὸ μὲν στέλεχος ἀπαρτίζουσι κεντρικὰ γαγγλιακὰ κύτταρα τεταγμένα εἰς δύο στοίχους ἐκατέρωθεν τῆς σπονδυλικῆς στήλης, διήκοντας ἀπὸ τῆς κεφαλῆς μέχρι τοῦ κόκκυγος· συνάπτονται δὲ πρὸς ἄλληλα ἐκατέρωθεν στοίχου τὰ γάγγλια διὰ στελεχίων μεσογαγγλίων καλουμένων. Οἱ δὲ συνδετικοὶ ἢ ἀναστομωτικοὶ κλάδοι ἀποτελοῦνται ἐκ νευρικῶν ἰνῶν, δι' ὧν τὸ συμπαθητικὸν σύστημα συνδέεται πρὸς τὸ κεν-

¹⁾ Πρὸβλ. Μ. Κατσαρᾶ, Παθολ. τῶν νεύρων καὶ ψυχιατρική, II, 1899, σελ. 407. Maurice Faure, Sur un syndrome mental frequemment lié à l'insuffisance des fonctions hépato-rénales, 1899, σελ. 7 κέξ.

²⁾ Krafft-Ebing, Psychiatrie^o, 1896, σελ. 181 κέξ. Kraepelin, Psychiatrie⁷ 1903, σελ. 69.

τρικόν. Τῶν ἰνῶν δὲ τούτων αἱ μὲν οὔσαι ἀποφυάδες κυττάρων τοῦ κεντρικοῦ νευρικοῦ συστήματος φέρονται εἰς τὸ συμπαθητικὸν σύστημα, αἱ δὲ ἀποφυάδες οὔσαι τοῦ συμπαθητικοῦ συστήματος εἰς τὸ κεντρικὸν νευρικὸν σύστημα ἀποτελευτῶσιν. Αἱ δὲ περιφερικαὶ ἴνες τὸ μὲν ἀποφύονται ἐκ τῶν ἐν τοῖς γαγγλίοις τοῦ συμπαθητικοῦ ὑπαρχόντων νευρικῶν κυττάρων, αἱ δ' ἐκ τοῦ κεντρικοῦ νευρικοῦ συστήματος ἐκπορευόμεναι διέρχονται διὰ τῶν γαγγλίων τῶν συμπαθητικῶν. Πρὸς τὰ σπλάγχνα δ' αἱ ἴνες αὐταὶ φερόμεναι ἀποτελοῦσι πλέγματα, ἐν οἷς ὑπάρχουσι γὰγγλια συμπαθητικά. Τῶν δὲ πλεγμάτων τούτων ἀξιολογώτατον εἶναι τὸ ἡλιακόν (plexus solaris).

Διὰ τῆς διατάξεως ταύτης τὸ κεντρικὸν νευρικὸν σύστημα ἐπιδρᾷ διὰ τοῦ συμπαθητικοῦ ἐπὶ τὰ σπλάγχνα καὶ τὰ ἀγγεῖα δλου τοῦ σώματος, ὧν ρυθμίζει τὸ εὖρος δι' ἰδίου κέντρου (τῶν ἀγγείων κινητικοῦ), ἀποτελουμένου ἐξ ἰνῶν συσταλτικῶν καὶ διασταλτικῶν ¹⁾. Τὸ ἐρύθημα καὶ ὁ ὤχρος καὶ καθόλου τὰ φαινόμενα τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος καὶ τῆς ἀναπνοῆς καὶ αἱ ἄλλαι τοῦ ψυχικοῦ βίου φυσιολογικαὶ ἐκδηλώσεις διὰ τοιαύτης μάλλιστα ἐπενεργείας ἐξηγοῦνται.

Ἄλλὰ καὶ τὰνάπαλιν συμβαίνει διὰ τὴν τοιαύτην διάταξιν. Πᾶσα ὀργανικὴ διάθεσις καὶ ἀνωμαλία ἐπιδρῶσα καὶ ἐπὶ τὸ συμπαθητικὸν νευρικὸν σύστημα ἔχει ῥοπὴν ἐπὶ τὸν ἐγκέφαλον καὶ τὴν ψυχὴν. Οὕτω δὲ λαμβάνομεν αἰσθησιν τῆς πείνης καὶ τῆς δίψης, ἧτις εἶναι, ὡς ὁ Cl. Bernard ἔδειξεν, αἰσθημα ἐξ ἐλλείψεως ὕδατος ἐν τῷ ὀργανισμῷ προερχόμενον, καὶ ἄλλων πολλῶν ὀργανικῶν αἰσθημάτων ²⁾. Ὡσαύτως δὲ διὰ τοῦ ἡλιακοῦ πλέγματος διαβιβάζονται εἰς τὸν ἐγκέφαλον ἐρεθίσματα κατὰ τὰς παντοίας ταραχὰς τοῦ στομάχου καὶ τῶν λοιπῶν σπλάγχνων. Καὶ

¹⁾ Πρὸς. Ρ. Νικολαΐδου, Φυσιολ. τοῦ ἀνθρώπου. II, 1904, σελ. 354 κέξ.

²⁾ Ἐν τῇ πρώτῃ μάλλιστα περιόδῳ τῆς παιδικῆς ἡλικίας τὰ συναισθήματα τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς λύπης διεγείρονται ὑπὸ ὀργανικῶν αἰσθημάτων (Πρὸς. καὶ Villa. Psychol. contemp., 1899, σελ. 396 κέξ.).

ὅταν μὲν μικραὶ τινες εἶναι αἱ ταραχαί, οὐδαμῶς βλάπτεται τοῦ κέντρου ἢ λειτουργία, ὅταν δ' εἶναι μεγάλαι, ἐπιφέρουσιν οἷας ἐν τοῖς πρόσθεν ἐμνημονεύσαμεν ψυχικὰς ἀνωμαλίας. Τὴν αὐτὴν δ' ἔχει καὶ τὸ νεφριτικὸν πλέγμα ῥοπήν καὶ πολλῶ μᾶλλον τὸ γεννητικόν, ἰδίᾳ τῶν γυναικῶν (διαταραχὴ τῆς ἐμμήνου ῥύσεως, κύησις, πυρετὸς ἐπιλόχιος κττ.) καὶ τᾶλλα. Καὶ συνελόντι εἰπεῖν διὰ τὴν διάταξιν ταύτην καὶ τὴν σύνδεσιν τῶν σπλάγγνων πρὸς τὸν ἐγκέφαλον πᾶν ὅ,τι συμβαίνει ἐν τῷ στομάχῳ καὶ τῷ ἥπατι καὶ τῷ ἐντέρῳ καὶ τοῖς νεφροῖς καὶ τοῖς γεννητικοῖς ὀργάνοις ἔχει τὸν ἀντίκτυπον διὰ τοῦ ἡλιακοῦ μάλιστα πλέγματος ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ καὶ τῇ ψυχῇ ¹⁾).

Κατὰ δὲ τὴν δευτέραν ὁδὸν ἢ τῶν σπλάγγνων ἐπίδρασις ἐπὶ τὸν ἐγκέφαλον καὶ τὴν ψυχὴν γίνεται διὰ τῆς τοῦ αἵματος κυκλοφορίας. Αἱ τροφαὶ ἐμπεριέχουσιν ἔστιν ὅτε βλαβερὰς οὐσίας. Τῶν οὐσιῶν δὲ τούτων, ἐφ' ὅσον εἶναι ὁ ἄνθρωπος ὑγιής, αἱ μὲν διὰ τῶν πεπτικῶν ὑγρῶν καὶ μάλιστα τοῦ γαστρικοῦ, αἱ δὲ διὰ τῆς λειτουργίας τοῦ ἥπατος ἐλαττοῦνται, ἐπειδὴ τὰ ἥπατικά κύτταρα κέκτηνται τὴν ιδιότητα νὰ καταστρέφωσι πᾶν δηλητήριον ἐν τῷ ὀργανισμῷ γεννώμενον ἢ εἰσχωμάζον εἰς αὐτόν, αἱ δὲ ὑπόλοιποι ἐξέρχονται διὰ τῶν οὖρων καὶ τοῦ ἰδρώτος. Ἄλλ' ἂν πάσχη τι τῶν εἰρημένων ὀργάνων, παρακωλύεται ἢ ἐξουδετέρωσις τῶν βλαβερῶν οὐσιῶν. Ἄν ἐπὶ παραδείγματι πάσχη ὁ στόμαχος, τὸ γαστρικὸν ὑγρὸν τὸ μὲν ἐλαττοῦται, τὸ δὲ ἀποβάλλει μέρος τῆς ὀξύτητος αὐτοῦ. Ἐκ τούτου δ' ἢ πέψις ἀποβαίνει ἀτελεστέρα καὶ τὰ πολλὰ τῶν δηλητηρίων δὲν καταστρέφονται. Καὶ διερευνόμενος δ' ὁ στόμαχος ἀποβάλλει τὴν ἰκανότητα νὰ ὠθῆ κανονικῶς

¹⁾ Διὰ τὰς συμπαθητικὰς ἴνας, αἵτινες πολλῶ ἤττον τῶν κεντρικῶν εὐερέθιστοι εἶναι, οὔτε τῶν μικρῶν τῶν σπλάγγνων ἀνωμαλιῶν αἰσθησιν λαμβάνομεν, οὔτε δυνάμεθα νὰ ἐντοπίσωμεν αὐτὰς εὐγερεῖς.

²⁾ Πρὸς. Krafft - Ebing, *Psychiatrie* ⁶, 1896, σελ. 180 κέξ. Kraepelin, *Psych.* ⁷ 1903, σελ. 48 κέξ. Ὁ Γαληνὸς ὁμιλεῖ περὶ ἐπικοινωνίας τοῦ ἐγκεφάλου μετὰ τοῦ στομάχου διὰ νεύρων. Καὶ ἐκ τῆς ἐπικοινωνίας ταύτης ἐρμηνεύει τὴν γένεσιν τοῦ εὐλίγγου ἐκ στομαχικῶν ἀνωμαλιῶν (Πρὸς. καὶ Haeser, I, 381).

τάς τροφάς πρὸς τὰ πρόσω. Ἐκ τῆς μακροτέρας δ' ἐν τῷ στομάχῳ παραμονῆς αὐτῶν παράγονται στοιχεῖα ἐπιβλαβῆ, γαλακτικὸν καὶ ὀξικὸν καὶ βουτυρικὸν ὀξύ καὶ ὀξῶναι καὶ πτωματῖναι κττ., ἃ ἀπορροφούμενα εἰσέρχονται εἰς τὸ αἷμα καὶ παντοίας ἐπιφέρουσι ταραχάς εἰς τὴν λειτουργίαν τῆς θρέψεως τῶν διαφόρων ὀργάνων καὶ δὴ καὶ τοῦ ἐγκεφάλου, ἐξ οὗ τὸ μὲν κεφαλαλγία τὸ δὲ θλίψις καὶ ἄλλαι ψυχικαὶ ἀνωμαλῖαι προκαλοῦνται. Τὸ ἥπαρ καὶ οἱ νεφροὶ καὶ τὰ ἄλλα ὄργανα (ἐπινεφρίδια, θυρεοειδῆς ἀδὴν κτλ.) ἐν τῇ παθήσει ταύτῃ δὲν δύνανται νὰ ἄρῳσι τὴν ἐκ τῆς διαταραχῆς τοῦ στομάχου προερχομένην ἀνωμαλίαν.

Ἀλλὰ καὶ μόνον τὸ ἥπαρ ἂν πάσχη, δύνανται νὰ παράγῳνται ψυχικαὶ διαταραχαί. Τὰ διάφορα ὀρυκτὰ δηλητήρια καὶ τὰ πλεῖστα τῶν φυτικῶν καὶ τῶν ἀλκαλοειδῶν ἀποβάλλουσι τὸ ἥμισυ ἢ καὶ τὰ δύο τρίτα τῆς τοξικότητος αὐτῶν κατὰ τὴν διὰ τοῦ ἥπατος δίοδον. Τὰ ἥπατικά κύτταρα, ὡς ἐν τοῖς πρόσθεν εἵπομεν, ἐξουδετεροῦσι τὰ ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς ζυμώσεως προερχόμενα δηλητήρια καὶ τὰ μικρόβια. Ἀλλὰ διὰ τῆς διαφθορᾶς τοῦ ἥπατος αἱ τοξικαὶ οὐσίαι διαμένουσιν ἐν τῷ ὀργανισμῷ. Ἐκ τούτων δὲ αἱ ἐνδογενεῖς δηλητηριάσεις (auto-intoxications), ἐπειδὴ αἱ τοξῖναι αὗται ἀθροίζονται ἐν τῷ ἥπατι καὶ ἀπορροφούμεναι ἀσκοῦσιν ἐπὶ τὸν ἐγκέφαλον ῥοπήν.

Καὶ τῶν νεφρῶν δὲ νοσήματα ὁμοίας προκαλοῦσι ψυχοπαθείας, διότι κατὰ τὰς παθήσεις αὐτῶν ἐλλιπῶς λειτουργεῖται ἢ ἀπόκρισις τῶν τοξινῶν ¹⁾).

Αἱ δὲ τῆς καρδίας παθήσεις, περὶ ὧν εἵπομεν ἤδη, ἐπιφέρουσι ψυχικὰ νοσήματα ἔνεκα τῆς διαταραχῆς τῆς τοῦ αἵματος κυκλοφορίας. Ἡ παρατήρησις διδάσκει ὅτι ἡ κανονικὴ κυκλοφορία τοῦ αἵματος ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ μέγιστα συμβάλλεται εἰς τὴν εὐρυθμὸν λειτουργίαν τῆς ψυχῆς. Ἀναιμία δ' ἢ ὑπεραιμία αὐτοῦ

¹⁾ Πρὸλ. Κατσαρᾶ, Παθολ. τ. νεύρων καὶ Ψυχιατρική, ἐν τῷ εἰρ. τόπῳ Maurice Faure ἐν τῇ εἰρ. βιβλίῳ. Kraepelin, Psychiatrie, 1903, σελ. 41 καὶ 48 καὶ ἄλλ. Χρῆζουσι δ' ὅμως ἐλέγχου τὰ κατὰ τὴν λειτουργίαν τῶν σπλάγγνων.

προκαλεῖ ψυχικὰς ταραχάς. Κατὰ τὴν ἐγρήγορσιν πολὺ ῥέει τὸ αἷμα ἐν τοῖς ἀγγείοις τοῦ ἐγκεφάλου, κατὰ δὲ τὸν ὕπνον ὀλιγώτερον. Αἱ βραχεῖαι ἐπιληπτικαὶ ἐκδηλώσεις ἐρμηνεύονται ἐκ τῆς ἐπισχέσεως τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος. Καὶ ὑπεραιμία τῶν μηνίγγων καὶ τοῦ ἐγκεφαλικοῦ φλοιοῦ, οἷα παρατηρεῖται ἐπὶ βαλβιδικῶν ἀλλοιώσεων τῆς καρδίας, ὁμοίας ἀνωμαλίας προκαλεῖ¹⁾.

Καὶ εἶναι λοιπὸν πρόδηλον ἐκ τῶν εἰρημένων ὅτι περὶ ἐμμέσου ροπῆς τῶν σπλάγχνων ἐπὶ τὸν ψυχικὸν βίον δυνάμεθα νὰ ποιῶμεθα λόγον, ἢ δὲ περὶ αὐτῶν ὡς ἕδρας τῆς ψυχῆς ὑπόληψις ἐγένετο πλάνης προϊόν.

2. Ἐξήγησις τῆς δόξης τῶν παλαιῶν.

Καὶ νῦν ἔλθωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν λόγων, οἵτινες τοὺς ἀνθρώπους ἤγαγον εἰς τὴν δόξαν περὶ τῶν σπλάγχνων ὡς ἕδρας τῆς ψυχῆς.

Οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι εἰς τὴν ὑπόληψιν ταύτην εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἤχθησαν οἱ ἄνθρωποι ἐκ παρατηρήσεως, ἀλλὰ παρατηρήσεως ἀνεπιστήμονος, ἀφελεστέρας. Ὁ ἀφελῶς παρατηρῶν ἄνθρωπος ταυτίζει πρῶτον τὴν ψυχὴν τῇ ζωῇ καθόλου εἰπεῖν, τῆς δὲ ζωῆς ἀρχὴν νομίζει τὴν ἀναπνοήν, ἐπειδὴ ἡ ζωὴ οὕτω στενῶς συνδέεται πρὸς τὴν λειτουργίαν ταύτην, ὥστε παύεται παυομένης ἐκείνης. Ἐκ δὲ τούτου καὶ τὴν ψυχὴν τὴν αὐτὴν ὑπολαμβάνει τῇ ἀναπνοῇ.

Ἵπάρχουσι λαοί, παρ' οἷς ἡ αὐτὴ λέξις δηλοῖ τὴν ἀναπνοὴν καὶ τὴν ψυχὴν, ὡς ἐν Αὐστραλίᾳ καὶ ἐν Ἰάβα²⁾. Καὶ ἐν Καλιφορνίᾳ ἐν τῇ γλώσσῃ *netela* ἡ αὐτὴ λέξις δηλοῖ τὴν ἀναπνοὴν καὶ τὴν ζωὴν καὶ τὴν ψυχὴν³⁾. Πρὸς δὲ τούτοις ἐν τῇ σλαυϊκῇ γλώσσῃ *duck* ἢ τε ἀναπνοὴ λέγεται καὶ ἡ ψυχὴ.

¹⁾ Krafft - Ebing, *Psychiatrie* ^o, 1896, σελ. 178. Κατσαρᾶ ἐν τῷ εἰρ. τόπῳ. Wundt, *Physiol.* ^o, 111, 1902, σελ. 643.

²⁾ Πρὸς. Tylor, *Primitive Culture*, κατὰ τὴν γαλλ. μετάφρ. Mme Pauline Brunet, 1876, I, σελ. 501.

³⁾ Bastian, *Vergleichende Psychologie*, 1868, σελ. 15. Tylor ἐν τῷ εἰρ. τόπῳ.

Ὁμοία δ' ἐγένετο τῶν Ἑβραίων ἢ θεωρία. Ruach, λέξις κοινή παρὰ τοῖς Σημίταις, δηλοῖ κυρίως τὴν πνοήν, τὸν ἀέρα, τὸν ἄνεμον ¹⁾, εἶτα δ' ἐρρήθη περὶ τῆς ἀναπνοῆς καὶ τῆς ζωῆς καὶ τῆς ψυχῆς ²⁾. Καὶ αἱ λέξεις nephesch καὶ neschama, αἵτινες δηλοῦσι τὴν ψυχὴν, κυριολογοῦνται περὶ τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ ἀνέμου ³⁾.

Οὐδὲν διαφέρει ἡ τῶν Ἑλλήνων ἐκδοχή. Μαρτυροῦσι τὰ τοῦ Ὀμήρου «πέπνυσαι νόω» ⁴⁾, «πεπνυμένα βάζεις» ⁵⁾ κττ., ἐν οἷς περιφανῶς πνεῦμα ἴσα τῇ ψυχῇ δύναται, καὶ αὐτὴ ἡ λέξις ψυχῆ. Ψυχὴ δῆλον ὅτι (φυ-σῶ, spru ἐν τῇ σανσκριτικῇ) εἶναι κυρίως τὸ φύσημα τὸ πνεῦμα, ὃ παρέχει τῷ ἄνθρωπῳ τὴν ζωὴν. Ὁ λιποθυμῶν ἀποπνέει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ὡς ἡ παρ' Ὀμήρῳ Ἀνδρομάχη, ἣτις ἐκ τῶν τειχῶν τῆς Τροίας ἰδοῦσα τὸν Ἀχιλλεῦσιν ἀσύντονα τὸ πτώμα τοῦ Ἑκτορος ὑπὸ μεγίστης λύπης κατελήφθη,

*τὴν δὲ κατ' ὀφθαλμῶν ἐρεβεννὴ νύξ ἐκάλυψε,
ἤριπε δ' ἐξοπίσω, ἀπὸ δὲ ψυχὴν ἐκάπυσσεν» ⁶⁾.*

ὡσαύτως δ' ὁ ἀποθνήσκων·

ἀπέπνευσε ψυχάς,

εἶπεν ὁ Πίνδαρος ⁷⁾, ὁ δ' Εὐριπίδης

ἐκπνέων ψυχὴν ἐμήν» ⁸⁾.

Διέμεινε δ' ἡ τοιαύτη γνώμη καὶ παρὰ τοῖς φιλοσόφοις καὶ τοῖς

¹⁾ Ὡς ἐν Ἰώβ 7, 7. 1, 19. 30, 15 καὶ ἄλλ.

²⁾ Ὡς ἐν Ψ. 135, 17 Ἰώβ 17, 1, Γεν. 41, 8, Ἰώβ 20 3 καὶ ἄλλ. Οὐδεὶς δ' ἀγνοεῖ ὅτι ἐν ταῖς κοσμογονίαις τῶν ἀνατολικῶν ἐθνῶν, ὡς καὶ ἐν τοῖς ὀρφικοῖς διδάγμασιν, ἀήρ καὶ πνεῦμα λέγονται στοιχεῖα δημιουργικὰ (Πρόβλ. καὶ Siebeck, Gesch. d. Psychol., I, 1880, σελ. 133).

³⁾ Nephesch δηλοῖ τὴν πνοήν ἐν Ἰώβ 41, 13 καὶ ἄλλ., neschama δὲ τὸν ἄνεμον σημαίνει ἐν Ἰώβ 37, 10.

⁴⁾ Ἰλιάδ. Ω 377.

⁵⁾ Ἰλιάδ. Θ 58.

⁶⁾ Ἰλιάδ. Χ 466 κέξ.

⁷⁾ Νεμ. I, 47 Πρόβλ. καὶ τὸ τοῦ Σιμωνίδου «γλυκεῖαν ψυχὴν ἀποπνέον γαλαθηνὸν τέκος». (Παρ' Ἀθην. 9, 396e) καὶ εἴ τι ἄλλο.

⁸⁾ Ὀρέστης 1163.

ιατροῖς, ὑφ' ὧν ὑπελήφθη συγγενῆς ἢ ψυχὴ πρὸς τὸν εἰσπνεόμενον ἀέρα καὶ πρὸς πνεῦμά τι, ζωτικὴν τινὰ δύναμιν ὑπάρχουσαν ἐν ἡμῖν. Ὁ Ἀναξιμένης ἐδίδαξεν ὅτι ἢ ἡμετέρα ψυχὴ ἀήρ οὔσα ἡμᾶς συγκρατεῖ καὶ ὅλον τὸν κόσμον πνεῦμα καὶ ἀήρ περιέχει¹⁾. Ὁ δὲ Πλάτων ἐν Κρατύλῳ λέγει· «οἶεται τι τοιοῦτον νοεῖν τοὺς τὴν ψυχὴν ὀνομάσαντας, ὡς τοῦτο ἄρα, ὅταν παρῆ τῷ σώματι, αἰτιὸν ἐστὶ τοῦ ζῆν αὐτῷ καὶ τὴν τοῦ ἀναπνεῖν δύναμιν παρέχον καὶ ἀναψύχον, ἅμα δ' ἐκλείποντος τοῦ ἀναψύχοντος τὸ σῶμα ἀπόλλυται τε καὶ τελευτᾷ »²⁾, ὁ δὲ Δημόκριτος ὅτι ἢ ψυχὴ ἐκλήθη οὕτω διὰ τὴν κατάψυξιν καὶ τὴν ἀναπνοήν³⁾, ἔδ' Ἀρεταῖος ὅτι « δυοῖσι τοῖσι πρώτοισι, τροφῇ καὶ πνεύματι, τὰ ζῶα ζῆ, τουτέων δὲ πολλῶ ἐπικαιροτέρη ἀναπνοή· ἦν γὰρ ἐπίσχη τις αὐτῆν, οὐκ εἰς μακρὰν διαρκέει, ἀλλ' αὐτίκα θνήσκει ὠνθρωπος »⁴⁾. Ὁ δὲ Διογένης ὁ Ἀπολλωνιάτης εἶπεν· « ἄνθρωπος καὶ τὰ ἄλλα ζῶα ἀναπνέοντα ζῶει τῷ ἀέρι καὶ τοῦτο αὐτοῖσι καὶ ψυχὴ ἐστὶ καὶ νόησις· καὶ ἐὰν τοῦτο ἀπαλλαχθῆ, ἀποθνήσκει καὶ ἡ νόησις ἐπιλείπει »⁵⁾. Ὁ δ' Ἰπποκράτης ποιεῖται λόγον καὶ περὶ τῆς ῥοπῆς, ἦν τὰ πνεύματα (ὁ ἀήρ) ἔχουσιν ἐπὶ τὸν χαρακτῆρα τῶν ἀτόμων καὶ τῶν λαῶν⁶⁾.

Πιθανώτατον δ' εἶναι ὅτι καὶ ἦτορ ἐκλήθη ἢ καρδία⁷⁾ τὴν

¹⁾ Πλουτ. περὶ τῶν ἀρεσκ. I, 3, 6. Πρὸβλ. καὶ Μαργ. Εὐαγγελίδου, Ἰστ. τῆς Φιλ. I, 1904, σελ. 76.

²⁾ Κρατύλ. 399 D

³⁾ Ἀριστοτ. περὶ Ζ. μορ. A 2, 405 b 29.

⁴⁾ Περὶ ὀξέων παθῶν, B' 1.

⁵⁾ Ἀπόσπ. 5. Σιμπλ. Φυσ. 152, 18. M. Εὐαγγελίδου Σύνοψις ἰστ. τῆς Φιλ. I, 1, 1904, σελ. 82. Ὁμοίᾳ δ' ἐδίδαξε καὶ ὁ Ἡράκλειτος. Διαφέρει δὲ τῶν Στωικῶν ἢ ἐκδοχῆ. Ὁ Πλούταρχος περὶ τοῦ Χρυσίππου λέγει· Ἐν τῇ γαστρὶ φύσει τρέφεσθαι νομίζει καθάπερ τὸ φυτόν· ὅταν δὲ τεχθῆ, ψυχόμενον ὑπὸ τοῦ ἀέρος καὶ στομούμενον τὸ πνεῦμα μεταβάλλειν καὶ γίγνεσθαι ζῶον· ὅθεν οὐκ ἀπὸ τρόπου τὴν ψυχὴν ὀνομάσθαι παρὰ τὴν ψῦξιν » (Περὶ Στωικῶν ἐναντιωμάτων, κεφ. 41).

⁶⁾ Περὶ ἀέρων, ὑδάτων καὶ τόπων· ἐκδ. Κοραῆ, 1816, §§ 85, 120, 125 καὶ ἄλλ.

⁷⁾ ἦτορ παρ' Ὀμήρῳ ἴσα δύναται τῇ καρδίᾳ ὡς καὶ ἄλλοι παρετήρησαν. Ὁρθῶς δ' ὁ Buchholz (ἐν τῷ εἰρ. βιβλίῳ) τὸν Helbig διαφωνοῦντα (ἐν Dissert. de vi et usu vocabulorum φρένες, θυμός ect., 1840, σελ. 18) ὑπομνήσκει ὅτι ἐν τοῖς ὁμη-